

ACC. N.R. M.10786: 1-17.

Landskap: Småland ..... Upptecknat av: Ingvar Jonsson
 Härad: Allbo ..... Adress: Vislanda
 Socken: Vislanda ..... Berättat av: Fru Maria Skarp
 Uppteckningsår: 1948 ..... Född år 1880 i Vislanda

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Innehåller uppteckningar från sydvästra delen av Vislanda socken:

- När den nya tiden kom till bygden, sidorna 1 -- 8.
- Om kalenderdagar, sodan 9.
- Hemmetsprydande, sidorna 10 -- 12.
- Arbetsgillen, sidorna 13 -- 15.
- Grödans bärgning, ~~sidorna~~ s. 16-17.

LUF 59.
 " 49.
 H. G. F.
 LUF 63.

ACC. N:R M. 10786:1.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

När den nya tiden kom till bygden.

1.

Fru Skarp berättar här en del, som hon minns från Värmas-
hult i Vislanda, där hennes far var torpare och hon föddes
1880. Hon tjände under sin ungdom piga hos en bonde i Värmans-
hult och sedan i Tubbamåla.

Min far talade om, att skifte ägde rum i Väranshult, när
han var ung. Något byalag har jag alldrig hört talas om, har
funnits någonstans i Vislanda socken. Gilleslaget där bestod
av Värmanshult, Bjälleberg och Sjöbacken. Det innebar, att alla
torpare och bönder på dessa gårdar bjödos till kalasen, åtmins-
tone, när det var bröllop eller begravning. Detta lever i viss
mån kvar ännu.

I min barndom började de dika ut sumpmarkerna och odla
dem, fast en del mossodlingar fanns redan förut, men de voro
dåligt utdikade. Det var särskilt Johannes i Värmas-
hult, som kom dit 1889, som gick i spetsen, när det gällde att dika och
förbättra. Sjöarna slädde vi förstås, när jag tjänade i
Värmanshult i slutet på 90-talet och likaså hade de stora
lövängar, som de slädde. Höt bar de in små bärgningslador,
som de hade lite överallt vid ängar och kärr, men det är nog

ett fyrtiotal år sedan de började att lägga ut en del löv-
ängar till bete, och sedan man började att så klöver på åkrar-
na, så gick man mer och mer ifrån att slå naturhöst, och de sista
åren har det blivit alldeles bortlagt. Att så igen på åk-
rarna började de med, när jag var barn, men först var det endast
en och annan, som hade lite tømotej, och länge hade man nästan
bara säd och potatis på åkrarna, och det hade man år efter år.
Ordentlig växling mellan gräsvall och säd började man med först
på 1900-talet. Redskap hade man det mesta av trä förr, men
tedan ~~för~~ i min ungdom började man att skaffa till nya hand-
radskap såsom högafflar och gr²par av järn, och trä²harvar och
trädåder utbyttes mot järnredskap. Hästar var inte så vanligt
då, utan man körde med oxar och kor, och i jorden höll man på
till in på 1900-talet att köra med nötkreatur. De som hade
hästar, använde dem nästan endast för lättskjuts, men de sista
15 åren har det inte varit många, som kört med kor.

På den tiden jag tjände, på 90-talet, hade man inte se-
parator, utan då, satte man mjölken i fat till, grädden flöt
upp. Då skummade man, och grädden kärnade man till smör. Men
det blev inte mycke mjölk efter korna på den tiden, ty på
sommrarna fick de gå i skogarna och på vintern hade man en-

ACC. N:R M.10786:3.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

3.

dast dåligt ängshö och halm att ge dem. Sedan de började att ge korna bättre bete på sommaren och ha riktigt klöverhö till dem på vintern, har ju mjölken ökat, så det är ingen liknelse.

I början på 1900-talet började man skaffa sig separator och separera mjölken, och nu är det väl 20 år sedan man började att skicka den till mejeriet.

På den tiden födde man sej på går'en och klädde sej på fåren", som det hette. När jag var i Värmanshult, spann vi ull och vävde tyg till kläder åt både kararna och kvinfolken. Man började dock att köpa bomullsgarn till att väva tyg av också. De köpte ett slags garn då, som kallades Viktoriagarn. Men sen i början av 1900-talet började man mer och mer att köpa färdiga tyger också.

Första åren jag tjänade i Värmanshult, det var 1895 och --96, så hade jag jämte den kontanta lönen, ett par känger, ett skålpund ull och tyg till ett förkläde, men sedan lades det bort, så sedan hade jag endast kontant lön. Handelsbod har det funnits i Vislanda så länge jag minns tillbaka, men det var inte så mycket man köpte då. Det var salt och sill och lite kaffe och socker, och så fotogen till att lysa sig med. Pengar hade folk inte mycket att röra sig med då. Det var först under första världskriget de började att få det.

Att rödfärja husen hade man börjat med redan, när jag var barn. När jag gick i skolan, köptes de första kokspisarna i byn. Kakelugnar började de också att sätta in under min ungdomstid, men på de flesta ställen hade man den stora öppna spisen kvar. Stugorna voro i allmänhet täckta med torv i min barndom, men sedan började man täcka med spån eller papp. Omkring 1910 började man också att täcka med cementpannor. På de flesta ställen hade man endast storstugan möbelerad. Åtminstone var det på många ställen man inte hade någon eldstad i kamrarna, även om det fanns sådana. I stugrummet sov hela familjen och där var man på dagen. Möblerna bestodo av två dragsängar, ett par soffor, ett par byråar, ett slagbord vid gavelförnstret och ett runt bord ~~K&X~~ mitt på golvet. Så var det först jag minns, likadant på varje ställe, och så ha de flesta haft det tills under de senare åren, man har börjat att skaffa nya möbler. En del, som voro lite rikare, började väl skaffa nya möbler redan under förra krigstiden, och de unga, som köpt nya möbler sedan, ha ju köpt modernare, men de gamle ha sina gamla möbler ännu en del.

När jag tjänade i Värmanshult, så hade vi trä~~t~~allrikar att äta på där. Till soppa och sådant hade vi dock posslins-tallrikar. Mjölk satte man fram i ett fat och sedan tog var

och en med sin sked i fatet och åt, så några glas eller koppar att dricka i. ^{hade vi druckit} När vi åt gröt, hade vi heller inga tallrikar, utran där sattes fram ett fat med gröt och ett fat med mjölk, och sedan tog man med skeden gröt och mjölk och åt.

Man åt med träskedar. När jag kom till Tibbamåla, så hade man dock bara porslinstallrikar där, och man hade koppar att dricka mjölken ur och var sin tallrik, när man åt gröt. I Värmanshult fick vi bröd och smör och mjölk, när vi stigit upp på morgonen, vid tiotiden på förmiddagen fick vi dager, som bestod av äggåröra och fläsk eller stekta potatis och fläsk. Middagen bestod av kokt potatis eller någon soppa och kött. På eftermiddagen fick vi kaffe och smörgås eller mjölk och smörgås. På kvällen var det gröt och mjölk. På nästa ställe jag kom var "dagen" skaffad och ersatt med elvakaffe, och den ordningen med måltiderna är ju den ^{vanliga} vanliga fortfarande, fast man varierar mera med maten nu.

På kalåsen var det alltid vanligt förr, att man skulle ha förning med sig. Det skulle vara en sötost eller ostkaka och ett fat kringlor och en vetekrans eller annat bakverk. Till barndop skulle man ha vit gröt. Begravningskalas och även andra kalas ibland varade i två dagar. Första dagen voro både kararna och kvinnorna bjudna, och andra dagen bjödos endast kvinnorna, och då skulle de ha sina förningsfat med

sig hem. Förning har man fortfarande ,åtminstone vid begravning men aldrig mer än en, och ofta är det tortor man har nu för tiden. Beträffande maten förljer man i stort sett gamla traditioner med smörgårdsbord, potatis och stek samt efterrätt. Rätterna äro ju dock till stor del andra. Gående bord har man överallt ännu, så att maten sättes fram på ett stort bord, och sedan bjudas gästerna att gå fram och taga för sig och sedan gå och sätta sig var de kan vid utplacerade småbord. Karar och kvinnor sitta vanligen var för sig och alla kvinnorna skola först gå fram, innan några av männen bjudas. Det är vanligt att man bjuder att gå fram och taga smörgås tre gånger. Därefter blir det ett litet uppehåll medan man dukar om. Då går man ut och ser på grödan och rör på sig lite, pratar, snusar och rökar. När man så dukat fram steken och potatisen, bjudas gästerna igen efter släktskap med värdfolket, ålder, rang och värdighet, att ta för sig liksom förut. Därefter blir det lite paus igen medan man tar bort steken och dess tillbehör och plockar fram efterrätten. Nu komma alla ostkakor, sötostarna och tortorna, som medhafts som förning, fram, och kvinnorna tissla och tassla och undra vem som haft den och den och berömma och kritisera. Härefter bjudes en slät kopp

ACC. N:R M. 10786:7

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

7.

kaffe. Sedan sitter man och pratar en stund och så blir det kaffe på nytt men nu med en massa kakor till. Att bjuda kvinnorna dagen efter har inskränkts mer och mer de senaste åren, men förekommer fortfarande. När det gäller födelsedagskalas av större omfattning är det inte vanligt bland bönderna, att både kvinnorna och männen bjudas på en dag, uti om det är mannen, som fyller t. ex. 50 år, så bjudas ~~XXX~~ endast männen första dagen, och sedan bjudas kvinnorna andra dagen. Är der frun, som fyller, bjudas vanligen endast kvinnorna, fast det kan hända att man bjuder några av de närmaste kararna dagen efter. Kalasen i de här trakterna med dess överflöd av mat och dryck ha levat kvar i traditionella former med en förvånansvärd seghet trots ransonering och dyrtid, även om en viss tendens till inskränkningar kan märkas.

Någon hade man billiga förr. Det var ingen liknelse mot nu. Det fanns en dansbana i Bjälleberg, som ungdomen själv byggt. Inträde tog man inte, men ibland lade pojkarna några ören var till den som spelade. Ibland dansade man på logen någonstans. Ungdomarna gingo till varandra och bykte och rev potatis och då kunde det komma pojkar även utifrån, som fått reda på det, och då sjöng man och dansade också, om det fanns plats till det. Så

ACC. N:R M.10786:8.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

var det ungefär likadant hela tiden jag var med i ungdoms-
livet.

Tidning hade man på en del ställen, redan, när jag var barn,
men allmänt var det inte förrän långt efter jag blivit vuxen.
De berättade mycket, när de satt tillsammans och arbetade på
kvällarna.

När jag gick i skolan fanns det ett litet skolhus i Rös-
hult, där vi gick i skola några månader om året. Lite efter
byggdes nytt skolhus och flyttades då till Sjöbacken.

Det har rätt varit så, att de unga tagit upp nya seder och
bruk efterhand. Mest har det rätt ändrats de allra senaste
åren med allting.

8.

Om kalenderdagar.

9.

Fru Skarp är född i Värmanshult i Vislanda 1880, och hon omtalar här vad som var sed där under hennes barndom och uppväxttid.

1. Det hade de ingen bestämd dag, när de skulle släppa ut djuren.
2. Linet skulle sås Karolinadagen.
3. Bondbönorna satte man dels i nionde vecke och dels i sjunde. I tionde vecke skulle man inte sätta bönor, ty då blev det endast ohyra på dem.
4. Några bersluttningar finns inte här.
5. Man brukade säga, att "ger Erik ax, så ger Olof kaka", dvs. om rågen har gått i ax eriksdagen, vilket ej förekommer så ofta i dessa bygder, så skulle den kunna bli mogen och bärgad före Olof.
6. Urbanus har man inte haft som någon märkesdag här.
7. Peregrinus har man inte heller haft som någon märkesdag.
8. Det hade man ingen särskild dag, då man började meta.
9. Vårfrudagen skulle man lägga sig vid dagsljus, och sen skulle man inte tända lyse mer den våren.
10. Det är inte bekant, om man gick skallgång efter varg på några besämda dagar.

*Falsättet gäller
gamla stilsvalde
ca 13 dagar
något 2 kg.*

ACC. N:R M. 10786:10.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Hemmets prydnande.

10.

Fru Skarp berättar här hur hon minns prydnaderna i det hem i Värmanshult i Vislanda, där hon tjänade piga 1895 -- 96.

1. Vid midsommar lövade man med eke-och lönnelöv. I den öppna spisen sattes en stor kruka full med löv och på spikarna vid fönstren, som gardinkäpparna låg på, hängde man kvistar. Det fanns stora haspor i taket, och i dem satte man också kvistar.

2. Golvet till jul och midsommar. Skurborste hade man inte, utan man band samman en viska av granris, och så strödde man fin sand på golvet och gned, tills det blev vitt. Beströdde golvet med något gjorde de inte då, men de berättade, att de tidigare brukat beströ golvet med finhackat enris på julafton. Det skulle sedan ligga kvar till tredje dag jul, då det togs bort. Som jag minns beströdde de aldrig golvet med något.

Mattor hade de inte mycke då. Det varendast några små stumpar trasmattor, som de hade i stugrummet. De låg inne när som helst.

3. När man började tapetsera rummen vet jag inte, ty så länge jag minns tillbaka hade man tapeter. Vid jul hängde vi i Värmanshult upp en stor vävd bonad med Jungfru Maria och de vise männen. Dessutom hade de något som de kallade jultrev.

Det var tryccta ark dels med bibliska motiv, dels med skämtsamma bilder. Sådan var det de som gick och sålde till jul, och det brukade de köpa några nya varje år, ty de gingo ju sönder så småningom. Dessa fästes upp på väggarna och fingo sitta uppe till tjugondedagen, då de togos ner. Annars hade man inga bonader på väggarna. Tavlor började gårdsfarihandlande ha att sälja redan när jag var barn, och det fanns sedan några stycken åtminstone i varje bondhem. Det var tryckta tavlor med Frälsarens bild och andra bibliska motiv.

4. Riktigt i vardagslag hade man inte några dukar på borden, men vid söndagerna brukade man lägga på någon lite simplare duk. Vid högtiderna lade man på de finaste dukarna. Det var riktiga drälldukar, men olika för olika högtider hade man inte. På skåpen och mindre bord hade man mycket med virkade dukar. Några prydnader på skåpen hade man inte utan vid jul. Då

sattes upp ljustakar med ljus i, samt en del tennsaker, men det togs ner, när julen var slut. Någon särskild bordsprydnings förekom inte vid några tillfällen, det jag minns, men vid begravning brukade man klä över varje tavla på väggarna med en vit servett, och i ena hörnan satte man en granriskvist.

5. Det enda rum, som fanns någon spis i var storstugan och där var en stor öppen spis av den typ, som var vanlig då, men

på något annat ställe såg jag också, att de hade fyrkantiga järnkaminer, gjutna med figurer på sidorna.

6. Då lyste de sig med fotogenlampor. Dels hade vi en liten blecklampe, dels en som hängde i taket med en skärm över. Det var först senare man började med fina hänglampor med glasprismor i.

7. Vi brukade sätta in ängsblommor. Det fanns så många sådana då. Vid midsommar skulle man plocka midsommarkvast. Den skulle bestå av alla slags ängsblommor, man kunde hitta. Inom parentes sagt, så brukade en del torka midsommarkvasten och använda den till botemedel mot vissa sjukdomar. Vasar till att sätta blommorna i hade man inte då, men man satte dem i tennstop och dricksglas. Krukblommor i fönstren hade man också. Det var framför allt myrten, tensier och Kristi bloddroppar eller foxier, som de kalla dem nu för tiden. Sticklingar skulle man stjåla så att ingen såg det. Somliga trodde, att det inte var bra att ge bort en stickling, ty då kunde turen följa med den. Fick man någon stickling, skulle man inte tacka för den, ty då växte den inte.

8. Vid jul hade man en juladuk, ~~KOMMAN~~ som man hängde upp i taket i storstugan. Det var en stor duk av riktig dräll, som man fäste upp, och i alla fyra hörnen skulle man hänga äpplen.

Arbetsgillen.

Fru Skarp berättar här om några arbetsgillen och liknande, som voro vanliga i hennes hemby, Värmanshult i Vislanda, under hennes uppväxt tid. Enskiftet var genomfört långt tidigare.

Potatisriv-
nigg.

När man skulle riva potatis på hösten, brukade man säga till ungdommarna i byn och även några utifrån, som man var bekant med. Alla, som kommo, blevo bjudna på kaffe och kakor, och åtminstone en gång blev vi bjudna på riktigt kalas efteråt. Dans var det inte alltid plats eller tillfälle till, men på något ställe kunde det hända, att man dansade. Några särskilda ceremonier hade man inte för sig. Klädseln var heller inte någon särskild, men man var ju hel och ren.

Bykegille. När man skulle byka, bad man tillsammans byns pojkar och flickor till att hjälpa till. Pojkar kunde det komma också utifrån, som icke voro bjudna, om de voro bekanta och fått reda på det. Dessa kallades bykelunsar. Alla som kom bjödos också nu på kaffe. Man höll på hela natten och bykte, men då alla inte kunde vara sysselsatta med det på en gång, avlöste man varandra. De som voro lediga sjöng visor och roade sig. Fanns det någonstans man kunde dansa, så gjorde man det ock-

så. Musik hade man i regel inte, men det kunde vara någon, som spelade munspel ibland. Något särskilt utöver det nu omtalade förekom inte.

Bryte- och På hösten hade man brytgille. Då bad man samman kararna i "skätte"- byn till att bryta linet. Det var huvudsakligen de äldre kararna då. De kom efter middag och höll sedan på till kvällen. På eftermiddagen skulle de ha handmat ute vid bastun. Det var ett stycke bröd med en bit pankaka eller något ^{an mat} på. Sen på kvällen skulle det bjudas på riktigt kalas med mat och brännvin.

Dagen efter bjäds kvinnorna att komma och skäkta linet. De skulle komma på morgonen och hålla på hela dagen, så de fick ju maten hela dagen, men på kvällen skulle det vara riktigt gille den dagen också. Kvinnorna skulle ha betalt, om de ej bytte, så att de gick till varandra, men kararna skulle aldrig ha något betalt, även om de inte bytte. Vid detta tillfälle förekom inte dans, ty det var ju det mesta äldre, och männen och kvinnorna voro var sin dag.

"Köehjälpe". De som inte hade egna dragare kunde bjuda bönderna i byn till "köehjälpe". Då bad man dem att komma vid middags tiden och sedan höll de på till kvällen. På kvällen, är de varit

ACC. N:R M.10786:15

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

hemma med dragdjuren, skulle de komma tillbaka, och då bjöds det på riktigt kallas. Då skulle de också ha vit gröt med sig som förning. Dagen efter bjödos kvinnorna att komma och hämta sina förningsfat, och då skulle också de bjudas på mat.

15.

Vit gröt, Förre, när man täckte med torv brukade man be samman eller när någon leja rätt många till att hjälpa till. Då skulle fruarna i täckte. byn gå dit med vit gröt. De skulle då gå så tidigt att de kunde äta middag med, där de täckte.

Flyttegröt. När någon familj flyttade in i byn, skulle de närmaste grannarna taga emot den med vit gröt, när de kom. Då mötte de upp med sina grötar i gården och inväntade de nya bybornas ankomst.

77

Acc. n:r M 10786:16

LUF 63

uppt. av Ingvar Jonsson
Vislanda

Uppgifterna hänföra sig till

Uppgifterna lämnade av

Landskap: Småland

Namn: Fru Maria Skarp

Härad: Allbo

Adress: Spjutaretorp, Vislanda

Socken: Vislanda

Födelseår och födelseort: 1880 i Vislanda

Uppteckningsår: 1948

Folklivsarkivet i Lund beder Eder härmed vara vänlig besvara nedanstående frågor, vilka ha sammanhang med grödans inbärgning i äldre tid. Särskilt äro vi angelägna att få veta benämningar och namn på ortens dialekt. Saknar Ni själv kännedom här- om, äro vi tacksamma, om Ni vill utfråga äldre personer, vilkas namn, ålder och födelseort i så fall böra uppges. Angiv vad som gäller äldre förhållanden och vad som ännu existerar. Numrera svaren efter frågorna.

Frågor:

Svar:

1. Hur transporteras grödan hem från åkern?
2. Huru benämnes på Eder ort det utrymme i uthusbyggnaden, där den otröskade grödan förvaras? Finns mer än en benämning för detta utrymme?
3. Utgöres golvet i detta utrymme av bara marken, eller är det byggt av särskilt material?
4. Består golvet i logen, där säden slagtröskades, av träplankor, lera eller cement?
5. Finns logbalk (skifte) mellan trösklogen och det utrymme där den otröskade grödan förvaras?
6. Har någon förändring av de i föregående punkter omnämnda förhållanden inträffat under senare tid (t. ex. under de sista 100 åren)? I så fall när och av vilken orsak (t. ex. ändrade tröskningsförhållanden)?

- Höt bar man vanligen in i "båger", ty på ängarna, där man hade det, gick det inte att köra. Säden bar man också, när det var nära annars körde man den med vagn med "röne" på.
2. Det kallas endast la'f.
  3. Vanligen utgjordes golvet av runda slonor.
  4. Loggolvet bestod alltid förr av träplankor
  5. Ja, det hade man alltid både i små och stora ladugårdar.
  6. Nu kör man ju in all gröda. Ängar och kärr slår man ju inte längre. Annars är det just inga förändringar.

M. 10786:17.

Frågor:

7. Hur benämnes den person, som vid skördens inbärgning bringar sädeskärvarna (nekarna, banden) över logbalken (skiftet) in i det utrymme, där den otröskade säden skall förvaras?
8. Vad kallas den, som lämnar kärvarna vidare till den person, som lägger kärvarna i ordning i nämnda utrymme?
9. Vad kallas den person som lägger kärvarna i ordning?
10. Fingo även kvinnor eller minderåriga deltaga i detta arbete och i så fall på vilken plats i arbetskedjan?
11. Använde någon av dessa personer något redskap i arbetet? Vad kallades detta och av vad material var det? Beskrivning!
12. Har det använts tjugor eller krokar *enbart av trä* vid skördens inbärgning? När? Beskrivning och benämning!
13. Känner Ni till benämningen »lo(g)katt» eller »lakatt»? Vad betecknade den? Har den möjligtvis haft mer än en betydelse?
14. Vad vet Ni om plejla(prägla)visan, plejladansen, lo(g)-visan, plejlarnas sång på logen?
15. Känner Ni ordet »stabbe» (»sto») eller sammansättningar därmed? Vilka och vad betecknade de?
16. Känner Ni ordet »stäle» el. sammansättningar därmed? Vilka och vad betecknade de?

Svar:

7. Denna person hade ingen särskild benämning.
8. Denne kallades "nekakråka".
9. Denna hade ingen särskild benämning.
10. Till "nekakråka" skulle man ha en minderårig.
11. Den som "tjyvade upp" hade en tjyva. Det var en gott och väl två meter lång stång, smal och slät, med en kvist ~~stump~~ eller en påspikad ~~stump~~ ^{kvist} upptill.
12. Ja, när jag var barn hade man trögafflar, som voro gjorda av ene med klya, så att det blev två horn, som man spetsade.
13. Det var något djur, som kallades så, Jag undrar om det inte var vesslan.
14. När man tvåtröskade, sade plejlarna: "Tu pa vanta, tu pa vanta!" (Två par vantar).
15. Det har jag inte hört.
16. "Stälen" var bottenlagret av säd i la't. Det skulle läggas så att inga ax utan endast stubbändan låg mot underlaget.